

אל תהי צדיק הרבה

את הכל ראיתי בימי הבלי יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו: אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם: אל תרשע הרבה ואל תהי סכל למה תמות בלא עתד: טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח את ידך כי ירא אלהים יצא את כלם: (קהלת פרק ז פסוקים טו – יח).¹

מסכת יומא דף כב עמוד ב – שאול עם עמלק

"וירב בנחל" (שמואל א טו ה), אמר רבי מני: על עסקי נחל. בשעה שאמר לו הקב"ה לשאול: "לך והכית את עמלק", אמר: ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה, כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה! ואם אדם חטא - בהמה מה חטאה?² ואם גדולים חטאו - קטנים מה חטאו? יצאה בת קול ואמרה לו: "אל תהי צדיק הרבה". ובשעה שאמר לו שאול לדואג סב אתה ופגע בכהנים, יצאה בת קול ואמרה לו: "אל תרשע הרבה".³

קהלת רבה פרשה ז סימן טז - אל תהי צדיק יותר מבוראך

"אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר", אל תהי צדיק הרבה - יותר מבוראך, מדבר בשאול ... התחיל מדיין הוא כנגד בוראו, ואמר: כך אמר הקב"ה: "לך והכית את עמלק" - אם אנשים חטאו, הנשים מה חטאו, והטף מה חטאו, והבקר ושור וחמור מה חטאו?⁴ יצאת בת קול ואמרה: אל תהי צדיק הרבה - יותר מבוראך. ורבנן אמרי: התחיל מדיין כנגד עגלה ערופה ...⁵ יצאת בת קול ואמרה: "אל תהי צדיק הרבה". רשב"ל אומר: כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי - סוף שנעשה אכזרי במקום רחמן ... שנאמר: "ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב" (שמואל א כב) - ולא תהא נוב כזרעו של עמלק?⁶ ורבנן אמרי: כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי, סוף שמדת הדין פוגעת בו, שנאמר: "וימת שאול ושלשת בניו" (שמואל א לא).⁷

ירושלמי נדרים פרק ט הלכה א – דייך מה שאסרה לך התורה

רב דימי בשם רבי יצחק לא דייך מה שאסרה לך התורה אלא שאתה מבקש לאסור עליך דברים אחרים.⁸ פירוש עלי תמר: עיין במדרש קהלת פ"ז אות ל"ג אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר. אל תהי צדיק הרבה יותר מבוראך מדבר בשאול. התחיל מדיין כנגד בוראו וכו', יצתה בת קול ואמרה: אל תהי צדיק הרבה - יותר

¹ בספר קהלת בדומה לספר משלי (ולשאר ספרי הכתובים), אין בהכרח קשר בין פסוק לפסוק, אין בהכרח 'נושא' שקהלת נדרש לו באופן סיסטמטי. כל פסוק יכול לעמוד בפני עצמו ונושא מסוים צץ ועולה בפסוקים רחוקים זה מזה שלעתים גם סותרים זה את זה. כאן נראה שאולי יש קשר והמשכיות בין הפסוקים כפי שעולה מפרשני המקרא (רש"י ואלשיך בפרט שנראה להלן) – כולל הפסוק: "אחוז בזה וגם מזה אל תנח את ידך". אך אנו מבקשים להתמקד בפסוק טז: "אל תהי צדיק הרבה" (ואל תרשע הרבה) ונעיר מעט מהפסוק קודם לו על הצדיק שאובד בצדקתו והרשע שמאריך ברעתו, וכן משני הפסוקים שאחריו.

² ראו דברינו **אם אדם חטא בהמה במה חטאה?** בפרשת נח.

³ ראו המשך הסוגיה שם: "אמר רב הונא: כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סיייעה (כמה לא חושש-דואג-חולה מי שהקב"ה בעזרו); שאול באחת - ועלתה לו, דוד בשתים - ולא עלתה לו. שאול באחת מאי היא - מעשה דאגג, והא איכא מעשה דנוב עיר הכהנים! - אמעשה דאגג כתיב: נחמתי כי המלכתי את שאול למלך. דוד בשתים, מאי נינהו - דאוריה ודהסתה". ובאותו הדף שם שבחו של שאול שמנה את ישראל כראוי (בטלאים או בבזקים) ואילו דוד שגה כאשר ספר את ישראל (ברכות סב ע"ב). ראו דברינו **בין שאול לדוד** בפרשת במדבר.

⁴ שאול הבין (דרש) שהציווי הוא להכות את עמלק – את אלה שהכו בעם ישראל, היינו את הגברים הלוחמים. ואם נשווה עם דוד, הרי לנו בשמואל א פרק ל שדוד נלחם בעמלק (מלחמת נקם ברורה) וחוזר עם שלל נכבד. ולא עוד, אלא שבמלחמה זו נחקק החוק של חלוקת השלל: "כְּחֶלֶק הַיָּרֵד בְּמִלְחָמָה וְכַחֲלֶק הַיֹּשֵׁב עַל הַפְּלִים יִחְדּוּ יַחְלְקוּ". ראו הערה הקודמת.

⁵ כשיטת רב מני בגמרא יומא לעיל.

⁶ על הטף של עמלק חסת ועל כהני נב לא חסת? ואפשר להוסיף עוד: לא תהא נוב כבהמת עמלק שעליה חסת, שאול?

⁷ הדרשה בגמרא יומא לעיל חוזרת במדרשים רבים, אך זכות הבכורה והבחירה ניתנת לקהלת רבה על הפסוק. מדרש זה מחדש את התוספת – "אל תהי צדיק יותר מבוראך" ("יותר מקונך" - במקבילה בפרקי דרבי אליעזר מג), וכן את המוטיב של רחמנות על אכזרים שסופה אכזריות לרחמנים (שכאן אולי מקור הביטוי). ומדרש שמואל (בובר) יח ב מדגיש ששאול בהשגותיו על הציווי להחרים את עמלק: "התחיל מריב כנגד הקב"ה". אבל מדרשים אלה דנים על "צדיק הרבה" ואח"כ בנפרד על "תרשע הרבה", בעוד שהגמרא ביומא שוקלת את שניהם על שתי כפות המאזניים ומייחסת את שניהם לשאול. ראו סיום הקטע בגמרא יומא לעיל. איזון זה, או שקילת שתי קיצוניות אלה ביחד, הוא נושא שנראה עוד להלן.

⁸ הסוגיה דנה שם בהתרת נדרים, כיצד פותחים פתח לאדם שנדר וכעת מתחרט על נדרו, ועל בסיס המשנה שם: "רבי אליעזר אומר: פותחין לאדם בכבוד אביו ואמו וחכמים אוסרין. אמר ר' צדוק: עד שפותחין לו בכבוד אביו ואמו יפתחו לו בכבוד המקום". מגוון חכמים בתלמוד שם מציעים דרכים שונות כיצד פותחים פתח להתרת נדרים: "אילו היית יודע שהנודר כאילו נותן קולר על צוארו נודר היית? אילו היית יודע שהנודר כבונה במה והמקימו כמקריב עליו נודר היית? אילו היית יודע שהנודר כאילו נוטל חרב ודוקרה בלבו נודר היית? ועוד. ורב דימי ופוחת לנודר בתוכחה: "לא דייך מה שאסרה לך התורה אלא שאתה מבקש לאסור עליך דברים אחרים?".

מבוראך ... ואם כן, מי שמבקש להיות צדיק יותר מבוראו ולאסור עליו דברים המותרים הרי עובר על לא תעשה מדברי קבלה ועושה נגד הבת קול.⁹

במדבר רבה כא ה פרשת פינחס – דוד עם בני עמון

"צורר את המדינים" - אע"פ שכתבתי: "כי תקרב אל עיר להילחם עליה וקראת אליה לשלום" (דברים כ י), לאלו לא תעשו כן: "לא תדרוש שלום וטובתם" (שם כג ז).¹⁰ אתה מוצא במי שבא עמם במידת הרחמים, לסוף בא לידי בזיון מלחמות וצרות.¹¹ ואיזה? זה דוד: "ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש" (שמואל ב י ב). אמר לו הקב"ה: אתה תעבור על דברי?! אני כתבתי: "לא תדרוש שלום וטובתם" ואתה עושה עמם גמילות חסד?¹² "אל תהי צדיק הרבה" (קהלת ז טז) - שלא יהא אדם מוותר על התורה;¹³ וזה שולח לחם בני עמון ולעשות עמו חסד! סוף בא לידי בזיון: "ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם ויכרת את מדויהם בחצי עד שתותיהם וישלחם" (שמואל ב י ד).¹⁴

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) קהלת פרק ז פסוק טז – במצוות צדקה

אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר. שלא תאמר אפזר מעותי כל מה שיש לי לעניים, ואל תתחכם יותר ממה שצוה עליך הקב"ה: למה תשומם.¹⁵ ותהיה דעתך עם הבריות: סברה אחרת: אל תהי צדיק בעיניך הרבה, שלא תאמר אני צדיק ואיך באים עלי ייסורין: למה תשומם. מדעתך: אל תהי צדיק הרבה. כדרך שעשה שאול על אגג ועל מיטב הצאן והבקר: ואל תתחכם יותר. על התורה.¹⁶

פירוש בכור שור שמות כג ג פרשת משפטים - בדין

ודל לא תהדר בריבו - אל תהי צדיק הרבה, שלא תאמר: דל הוא, וצדקה היא אם אזכנו. אין נושאין פנים בדין.¹⁷

ספר חסידים (מרגליות) סימן קכו – צדיק הרבה חסיד שוטה

אל תהי צדיק הרבה - הרי שהיתה אשה טובעת בנהר ובידך להציל אל תאמר אני מניחה לטבוע כי איך אלך ואראה את ערותה. למה תשומם ויחשב לך עוון ותיענש.¹⁸

⁹ פירוש עלי תמר על הירושלמי (הרב ישכר ב"ר צבי תמר, מאה 20, פולין, גליציה, גרמניה, אנגליה, רב בתל אביב) מקשר את מאמר הירושלמי "דיין במה שאסרה עליך התורה" (ביטוי שמקורו בירושלמי ולא מצאנוהו בתלמוד הבבלי) עם הפסוק: "אל תהי צדיק הרבה", מה שנראה להלן גם ברמב"ם. והדברים קשורים לאיסור בל תוסיף ולסייגם באופן של הוספת סייגים לתורה. ראו דברינו [לא תוסיף ולא תגרו](#) בפרשת ראה וכן דברינו [עשו סייג לתורה](#) בדפים המיוחדים.

¹⁰ ראו דברינו [וקראת אליה לשלום](#) בפרשת שופטים.

¹¹ מתחבר לאמרה: "כל מי שנעשה רחמן על אכזרים נעשה אכזר על רחמנים" שראינו בקהלת רבה לעיל.

¹² שולח לחם את חנון בן נחש על מות אביו. האם היה לבית דוד קשר עם עמון ומואב דרך מגילת רות?

¹³ ביטוי ייחודי שלא מצאנו לו מקבילות. אולי הכוונה שלא לוותר ושלא ליתר דבר מהתורה. וראו בילקוט שמעוני תורה פרשת קרח רמז תשנב, תגובת משה לדבריו של קרח: "כיון ששמע משה כן הלך אצל האלהים, אמר: אם אני מוותר על בזיוני ועל בזיונו של אהרן - אבל על בזיונה של תורה איני מוותר".

¹⁴ ומתוך כך בא דוד לא רק לידי ביזיון, אלא גם למלחמה עם ארם נהרים ומלכי צובה ומלכי מעכה שהצטרפו לבני עמון. דוד אמנם ניצח במלחמה זו אבל היא הייתה קשה מאד ככתוב שם: "וירא יואב כי היתה אליו פני המלחמה מפנים ומאחור". ראו גם פנייתו לאבישי אחיו שם. הרי לנו שגם דוד נכשל בלהיות "צדיק הרבה".

¹⁵ למה תשומם, מפרש אבן עזרא. למה תוסיף לך דאגה ומכאוב, מפרש דעת מקרא. וכל זה מציפיה לתגמול על צדקותך.

¹⁶ על המגבלה שלא לפזר צדקה יותר מחומש ממונו, ראו כתובות נ ע"א, סז ע"ב, ערכין כח ע"א. אך ראו מנגד בשיר השירים רבה ח ז ותנחומא בובר כי תשא יט על ר' יוחנן שמכר כל מה שיש לו על מנת להקדיש את כל חייו ללמוד תורה ולא הניח לזקנותו כלום וקראו עליו את הפסוק: "אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה" - שאהב ר' יוחנן את התורה - "בוז יבזו לר". שוב מנגד, ראו בספר חסידים (מרגליות) סימן שיח: "מעשה באחד שהיה דל וחסר ולא היה רוצה לקבל צדקה אמר האיך אקבל הריני גוזל את העניים אלא הלך ולוה מבני אדם ונתנו לו על מנת להרוויח למחצה". אך סופו שהפסיד את הכספים שנתנו לו בהלוואה ונאמר עליו: "אל תהי צדיק הרבה, ועוד שהוא רשע: למה לוה והוא יודע שאין לו הצלחה ולא יהיה במה לפרוע ומתחלל שם שמים על ידו ונועל דלת לפני לווי".

¹⁷ פסיקתא זוטרתא לעיל מחבר את ה"צדיק" שבפסוק עם צדקה ומזהיר שלא להגזים בצדיקות ולא לפזר צדקה יתר על המידה. ספר חסידים מזהיר מצדיקות יתר של מי שנזקק לצדקה ומסרב לקחת וסופו שהוא "רשע לוה ולא משלם". בא פירוש בכור שור ומעמיד את הפסוק על הדין ודורש מהדיין שלא לערב את הצדק עם הצדקה. ודוד היה משלב בין משפט וצדקה: מזכה את הזכאי ומחייב את החייב כדין, ואם היה החייב עני ולא היה לו ממה לשלם, היה דוד נותן לו משלו (גמרא סנהדרין ו ע"ב). ומדרש דברים רבה ג מותח על כך ביקורת: "נמצאת מביא את ישראל לידי רמיות". ראו דברינו [ודל לא תהדר בריבו](#) בפרשת משפטים.

¹⁸ וכך גם בספר היראה (לרבינו יונה הגירונדי): "אל תהי צדיק הרבה: ראית אשה טובעת בנהר אל תאמר אנוס ולא אראנה". מקור דין זה הוא בגמרא סוטה כ"א ע"ב, על המשנה במסכת סוטה (פרק ג משנה ד): "חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומכות פרושין הרי אלו מבלי עולם", מסבייה הגמרא: "היכי דמי חסיד שוטה? כגון דקא טבעה איתתא בנהרא, ואמר: לאו אורח ארעא לאיסתכולי בה ואצולה". ובירושלמי סוטה פרק ג הלכה ד: "אי זהו חסיד שוטה? ראה תינוק מבעבע בנהר, אמר: לכשאחלוץ תפילי אצילנו. עם כשהוא חולץ תפיליו הוציא זה את נפשו".

אבן עזרא קהלת פרק ז – אין צדיק מושלם

פסוק טז: אל תהי צדיק הרבה - אם התפללת מן הבוקר ועד הערב ותתענה והדומה להם – תשומם. והענין תסור מדרך הישוב כמו שיעשו הר"ומיטי בארץ אדום וישמעאל וכן אם בקשת להתחכם יותר מדאי.¹⁹

פסוק כ: כי אדם אין צדיק בארץ - חזר לבאר ענין אל תהי צדיק הרבה, וענינו: דע כי לא תוכל שלא תחטא כי אין אדם אשר לא יחטא בפועל או בדבור או במחשבה ... וענין "אשר יעשה טוב" - תמיד ולא יחטא לעולם.²⁰

רמב"ם הלכות דעות פרק ג הלכה א – הדרך האמצעית

שמא יאמר אדם הואיל והקנאה והתאוה והכבוד וכיוצא בהם דרך רעה הן ומוציאין את האדם מן העולם, אפרוש מהן ביותר ואתרחק לצד האחרון ... גם זה דרך רעה היא ואסור לילך בה, המהלך בדרך זו נקרא חוטא ... לפיכך צו חכמים שלא ימנע אדם עצמו אלא מדברים שמנעתו התורה בלבד, ולא יהא אוסר עצמו בנדריים ובשבועות על דברים המותרים, כך אמרו חכמים: "לא דייך מה שאסרה תורה אלא שאתה אוסר עליך דברים אחרים", ובכלל הזה אלו שמתענין תמיד אינן בדרך טובה, ואסרו חכמים שיהא אדם מסגף עצמו בתענית, ועל כל הדברים האלו וכיוצא בהן צוה שלמה ואמר: "אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם".²¹

מסכת שבת דף לא עמוד ב – אל תרשע הרבה

דרש רב עולא: מאי דכתיב: "אל תרשע הרבה וגו'", הרבה הוא דלא לירשע, הא מעט לירשע? אלא: מי שאכל שום וריחו נודף, יחזור ויאכל שום אחר ויהא ריחו נודף?²²

כלי יקר במדבר יט כא פרשת חקת – הדרך האמצעית

... וכן צריך כל בעל תשובה להטות לקצה אחרון בדבר שחטא בו כדי שיצא לדרך הממוצע, כדרך האומנין הרוצים ליישר עץ מעוקם שצריך לעקמו לצד שני, אבל לצדיק גמור לא יתכן דרך זה אלא שצריך לילך בדרך ממוצע תמיד כמו שנאמר: "אל תהי צדיק הרבה ... אל תרשע הרבה". וכן יש אומרים שדבר זה נרמז בהשלכת עץ ארז ואזוב אל תוך שריפת הפרה, דהיינו השלכת הקצוות שלא להגביה עצמו כארז ולא להשפיל עצמו יותר מדאי כאזוב.²³

¹⁹ אל תיסחף לצדיקות וחסידות יתרים מסוג הכתות שפורשות מהחיים המעשיים. ראו לעיל המשנה בסוטה הכוללת לצד החסיד השוטה גם "אשה פרושה". וכת הר"ומיטי הם נזירים מתבודדים. ראו הערך *hermit* ויקיפדיה. ותודה לנעם לבנת על המידע.

²⁰ שני פסוקים לאחר הקטע שהבאנו בראש הדף, נמצא הפסוק: "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא", שאבן עזרא מקשר עם הפסוק "אל תהי צדיק הרבה" (למרות שבתוון מצוי פסוק יט שלכאורה מדבר בעניין אחר: "החכמה תעז לַחֲכָם מְעַשֶׂה שְׁלִיטִים אֲשֶׁר הִיוּ בְעִיר" וכבר אמרנו שבספר קהלת אין בהכרח קשר בין פסוק לפסוק). "אל תהי צדיק הרבה" מבאר אבן עזרא, משום שאין צדיק אשר לא יחטא לעולם ורק יעשה טוב תמיד. לפיכך, אל תשאף לבלתי ניתן להשגה, שזה מה שכתות הפרושים למיניהם מנסות לעשות. אין מצב של טוב תמיד וצדיק שלעולם לא נכשל, ולפיכך אל תיפול רוחך אם חטאת ונכשלת לפעמים.

²¹ רמב"ם בהלכות דעות מדגיש כידוע את "שביל הזהב", את הדרך האמצעית (הבינונית) כנתיב הנכון בו אדם צריך ללכת. לא לנטות לצד הרוע כמובן: רגזנות, קמצנות, יהירות, חמדנות וכו', ובה בעת גם לא להפריז בצדקות, סגפנות, נדריים, צומות והימנעות מדברים שהתורה לא אסרה. ראו דבריו בהלכות דעות א ד: "הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם, והיא הדעה שהיא רחוקה משתי הקצוות ריחוק שוה ואינה קרובה לא לזו ולא לזו". אבל מדוע שלא לנטות (מעט) לצד 'החיובי' - הצדקנות והחסידות? את הצידוק של הדרך הבינונית והצורך בגישה המאוזנת מוצא רמב"ם בפסוק שלנו "אל תהי צדיק הרבה" ומזכיר גם את המאמר שבירושלמי לעיל: "דייך במה שאסרה עליך תורה". (ראו אגב בפרק ב הלכה ג שם, שבמידת שפלות הרוח שהיא כנגד יהירות הלב, מסכים רמב"ם שאין לנהוג בה בבינוניות וטוב ללכת בה לקיצוניות).

²² בחרנו להתמקד בחצי הראשון של הפסוק: "אל תהי צדיק הרבה", אך בל"ז, מה עם החצי השני של הפסוק "אל תרשע הרבה"? לכך נדרש עולא בגמרא שבת ששואל: וכי לרשוע (להרשיע) מעט זה בסדר? ותשובתו במשל של מי שאכל שום שריחו מטרחה את הסביבה (ואת עצמו), האם מוצדק שיאמר: אם כבר כך, אז בוא נאכל עוד ועוד שום ויגדל הסרחון שממילא כבר ישנו? וכפירוש רש"י בגמרא שם: "אם רשעת מעט - אל תוסף על רשעך, דמי שאכל שום וריחו נודף כבר לחבריו, כלום יחזור ויאכל עוד אחר, ויהיה נודף יותר לזמן ארוך?". דרשה זו מצויה גם בקהלת רבה הנ"ל ובמקבילה בקהלת זוטא והנוסחאות שם קשות ולא ברורות. הרוצים להעמיק, מופנים לפירוש 'פשר דבר' של ראובן קיפרווסר **במדברשי קהלת, שבהוצאת מפעל המדרש שליך מכון שכטר**. אבל הכוונה במשל היא ברורה, כפי שנמצא גם במדרש תהלים (שוחר טוב; בובר) מזמור א: "כתיב: אל תרשע הרבה - הא ציבחר שרי (מעט מותר)? אלא: אם רשעת - אל תוסיף". ופסיקתא זוטרתא (לקח טוב) קהלת ז יז: "אל תרשע הרבה. שלא תאמר עבר עבירה כבר אותו האיש נטרד כבר יעבור עוד, לכך נאמר אל תרשע הרבה, כלומר שלא תוסיף לחטוא". והרוצה להרחיב ולהעמיק עוד, מומן לעיין בפירוש מהרש"א על דרשת עולא זו בגמרא שבת.

²³ אם רמב"ם לעיל מצטט רק את "אל תהי צדיק הרבה", בא פירוש כלי יקר ומציג את הפסוק על שני צדדיו: "אל תהי צדיק הרבה" ו"אל תרשע הרבה", כבסיס לדרך האמצעית שבין שני הקצוות. ראו בדרך זו גם פירוש אלישיך על הפסוקים בקהלת: "כי הנה יש צדיק אובד בשביל צדק, כי בראותו כי עם היותו צדיק גמור הוא תמיד ביסורין מהרהר עדי אובד, באומרו שוא עבוד אלהים חלילה. ... וכן יש רשע שבראותו שבהיותו הולך ומרשיע עושה ומצליח אומר זה הדרך אלך בו ומאריך תמיד ברעתו: על כן מה שנראה ליעץ את האדם, יברח מהקצוות, ... לכן אל תהי צדיק הרבה. כי טוב לך זכות מעט מהיותך מרבה בחסידות, פן עליה תתעתד ליאבד ... אך הזהר גם כן מהקצה האחר. והוא, אל תרשע הרבה, אל תעשה באופן יהיו חטאיך יתרים על זכותיך, וזהו אומרו הרבה. וגם על דבר החכמה שאמרתי אל תתחכם יותר, השמר מהקצה והוא אל תהי סכל עם הארץ מסכל החכמה לגמרי". באופן דומה מפרש שיר

אוצר מדרשים (אייזנשטיין) אלפא ביתא דבן סירא – חזרה לשאול

... שכך אמר שלמה: "אל תהי צדיק הרבה", וכתב: "אל תרשע הרבה" ... אלא היה בינוני כמו שאול מלך ישראל, ועליו נתקיימו שניהם. בשעה שחמל על אגג יצאה בת קול ואמרה לו: "אל תהי צדיק הרבה", וכשהרג לנוב עיר הכהנים יצאה בת קול ואמרה לו: "אל תרשע הרבה". וכיון שהסיר את האובות ואת הידעונים ענתה בת קול ואמרה לו: "אל תהי צדיק הרבה", וכיון שהלך לאשת בעלת אוב לדרוש ענתה בת קול ואמרה לו: "אל תרשע הרבה". שמא בשביל שהיה בינוני לא היה צדיק? הרי כבר נאמר: "ולא היה איש מבני ישראל טוב ממנו" (שמואל א ט ב). וכתב: "בן שנה שאול במלכו" (שם יג א) ... כבן שנה שלא טעם טעם חטא מימיו (יומא כב ע"ב).²⁴ ... והיינו דאמר בן סירא: הוי טב וחולקך מן טבתא לא תמנע.²⁵

שמואל א פרק יד פסוק מז – שאול מרשיע

וְשָׂאוּל לְכַד הַמְּלוּכָה עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּלְחֶם סָבִיב בְּכָל אֵיבָיו בְּמוֹאֵב וּבְבִנְיָ עַמּוֹן וּבְאֶדְוִם וּבְמִלְכֵי צוּבָה וּבְפִלְשְׁתִּים וּבְכָל אֲשֶׁר יִפְנֶה יִרְשָׁע.²⁶

טוב אֲשֶׁר תִּאָחַז בְּזֶה וְגַם מִזֶּה אֵל תִּנַּח אֶת יָדְךָ כִּי יֵרָא אֱלֹהִים יַצֵּא אֶת כָּלם: (קהלת ז יח).²⁷

**שבת שלום ומועדים לשמחה
מחלקי המים**

מים אחרונים 1: ראו הסיפור על רשב"ם ורבנו תם שמובא בהגהות מרדכי מסכת עירובין פרק מבוי רמז תקכח: "ועוד רצה רשב"ם לעשות אחרת כי שפל עינים היה ורצה לעלות בקרון אשר סוס ופרד מושכין בו ולא הרגיש. איתרחיש ליה ניסא נזדמן אחיו רבנו תם שם, אמר לו: אל תהי צדיק הרבה. שא מרום עיניך והנה סוס ופרד לקראתך ואמרינן בתוספתא פ"ד דמסכת כלאים לא יקשור סוס לפרד ופרד לחמור ונמנע ולא עלה". נשמח להסבר סיפור זה.

מים אחרונים 2: מלבד "אל תהי צדיק הרבה, ו"אל תרשע הרבה", מכיל הפסוק שלנו גם את הביטוי "אל תתחכם יותר", שראינו התייחסות אליו בפירוש אלשיך (הערה 23) כמאזן בין הצדיקות לרשעות ומוביל לדרך האמצע. אך האם ייתכן שיש קשר בין ביטוי זה ובין הדרשות על שלמה שביקש להתחכם בפרשת פרה אדומה ונאלץ להודות: "כָּל זֶה נִסִּיתִי בְּחֻמְךָ אֲמַרְתִּי אֲחַכְמָה וְהִיא רְחוּקָה מִמְּנִי".²⁸ שימו לב היכן נמצא פסוק זה: באותו הפרק בקהלת, פרק ז, בו אנחנו דנים. בהמשך קרוב לפסוקים שהבאנו בראש הדף.

מעון (הרב שמעון בן רבי אברהם שמואל בנימין סופר (שרייבר), נכד החתם סופר) על הפסוק בויקרא יט יח: " ... כי אחרי שקיים אדם תר"ג מצות לשם שמים מאהבה, צריך הוא ליישר שכלו מעשיו על איזה אופן יעשה המצוה, שלא יחמיר יותר מדאי, שלא יבוא ע"י חומרו להקל יותר, לא יוסיף ולא יגרע, אל תהי צדיק הרבה ואל תרשע הרבה, וכמו שפירשו קדמונינו ז"ל".

²⁴ ובירושלמי ביכורים פרק ג הלכה ג: "וכי בן שנה היה? אלא שנמחלו לו כל עונותיו כתינוק בן שנה".

²⁵ מידת הבינוניות והאיזון בין "צדיק הרבה" ו"תרשע הרבה" שראינו לעיל, מחזירים אותנו, דרך דרשה זו, לשאול המלך בו פתחנו. נראה שאפשר לסכם דרשה זו במשפט קצר: שאול היה בן אדם 'בינוני' עם כל יתרונותיו ומגרעותיו. ראו שבאותה גמרא יומא בה פתחנו משווה שאול לדוד באופן הבא: "אמר רבי יהודה אמר שמואל: מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול - מפני שלא היה בו שום דופי". ומדוע תפס דוד את מקומו: "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו, שאם תזוח דעתו עליו - אומרינן לו: חזור לאחור". דוד היה קיצון לשני הצדדים. על נושא זה כבר הרחבנו כאמור בדברינו בין שאול לדוד בפרשת במדבר, וכאן נסיים בפסוק אחר בו נזכר השורש רש"ע בהקשר עם שאול.

²⁶ ראו פירוש רד"ק על הפסוק: "לכד המלוכה - התחזק במלוכה והיתה בידו בלא שום פקפוק כי ראו כל ישראל כי היה מצליח במלחמותיו: ירשיע - יחריד ויבלבל וכן והוא ישיקט ומי ירשיע ותרנומו יחייב". ופירוש רלב"ג מוסיף: "ובכל אשר יפנה ירשיע - ר"ל שיחייב אויביו וישחיתם על דרך אומר אל אלוה אל תרשיעני או יהיה הרצון בזה ירשיע היה נלחם ר"ל שהוא היה נלחם בכל אשר יפנה שיעשו לו חמס". וכך בדומה גם פירושי מצודות ומלבי"ם. הרי לנו שלשורש רש"ע יש גם משמעות חיובית של הצלחה ונצחון על הרוע והאויב. האם אפשרות זו יכולה לשנות גם את משמעות הפסוק "אל תרשע הרבה" בקהלת? נשאר זאת לשואבי המים לדון על כך ולהציע רעיונותיהם ובלבד שלא תושבת שמחת בית השואבה ולא ייפגם "זמן שמחתנו".

²⁷ בראש הדף כללנו גם פסוק זה, אשר ראוי אולי לגיליון בפני עצמו. עפ"י דרשות חז"ל (קהלת רבה, קהלת זוטא, פסיקתא זוטרתא ועוד), כאן זה כבר עניין אחר שאיננו קשור לצדיקות הרבה ולרשעות הרבה. אבל לאור הדרשות האחרונות על האיזון והדרך האמצעית, ולאור הצעתנו ש"להרשיע" הוא אולי במשמעות של כח ומלחמה (אדם שליט העושה דברים בעולם העשייה כנגד הצדיק המתמקד בתורה ובחסידות), אפשר שגם פסוק זה קשור לחטיבת הפסוקים הקודמים וטוב שאחנו גם בו ולא הנחנו ידינו ממנו. נשאר גם עניין זה לשואבי המים לדון ולאחוז בו ולהשקותנו ממימיהם הטובים.

²⁸ ראו דברינו אמרת אחכמה והיא רחוקה ממני בפרשת חוקת.